

APUNTS METODOLÒGICS SOBRE L'OBTENCIÓ DELS INFORMANTS PER A UN CORPUS DE L'ESPANYOL DE BARCELONA I L'ÀREA METROPOLITANA

Carme HERNÁNDEZ GARCÍA

INTRODUCCIÓ

Abans d'entrar en el contingut propi de l'article, resulta imprescindible dedicar unes línies a justificar-ne el títol. El «corpus de l'espanyol de Barcelona i la seva àrea metropolitana» del qual faig esment és un projecte de la Universitat de Barcelona, el títol complet del qual és: «Obtención e informatización de un corpus lingüístico de la variedad de español de Barcelona, para su posterior análisis». Aquest projecte té com a objectiu fonamental obtenir un corpus de l'espanyol de Barcelona, amb la finalitat bàsica de descriure'n l'estat actual. És evident que l'espanyol a les zones bilingües és un tema absolutament abandonat per la dialectologia hispànica i aquest projecte pretén treballar a fons la qüestió en el nostre país. El meu treball, presentat com a tesi de llicenciatura el passat més d'octubre,¹ forma part d'aquest projecte i consisteix a triar les variables sociolingüístiques necessàries per a seleccionar els individus informants del corpus. Evidentment la tesi és molt més extensa, però el que pretenc en aquest article és únicament exposar d'una manera clara el mètode i el procés seguits per a obtenir els informants tipus.

En funció dels objectius que es plantegin inicialment, existeixen dues vies per a obtenir la mostra d'informatius d'un corpus: es pot fer a l'atzar, de manera que tots els components del grup base de l'anàlisi tinguin les mateixes possibilitats d'ésser triats, o bé partint d'unes variables sociolingüístiques que permetin fer una estratificació i escollir aquells individus que representin cada grup concret. El projecte del corpus de l'espanyol de Barcelona ha preferit aquesta segona opció i, per tant, es requeria tot un treball previ a la recollida de dades, on es plantegés la manera de seleccionar-los.

Hi ha dos problemes bàsics que s'han de resoldre en començar treballs d'aquest tipus: d'una banda, triar les variables sociolingüístiques que s'han de contemplar per a la selecció dels informants i de l'altra, veure quin és el nombre necessari d'individus per tal que la mostra sigui representativa de l'univers de la població que es vol analitzar.

SELECCIÓ DE VARIABLES

Pel que fa a la selecció de les variables, en primer lloc calia veure quines feien servir altres estudis sobre l'espanyol –Borrego (1981), González (1991), Lope (1986), Medina (1993), Samper (1990)–; però tractant-se d'una zona de característiques socials i lingüístiques tan

1. HERNÁNDEZ GARCÍA, C.: «Propuesta de variables sociolingüísticas para la obtención de los informantes para un corpus de la variedad de español de Barcelona y Área metropolitana», tesi de llicenciatura dirigida per Ma. Rosa Vila i Pujol, presentada a la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona el mes d'octubre de 1994.

peculiaris com la nostra –Catalunya en general i Barcelona amb la seva àrea metropolitana en particular–, basar-nos només en el tipus de treball realitzat en les zones monolingües era insuficient; resultava imprescindible cercar el que s'havia fet en d'altres zones bilingües d'Espanya i, sobretot, esbrinar de quina manera s'havia treballat en el nostre marc geogràfic, ja fos sobre el català o el castellà, ja que la realitat sociolingüística és la mateixa.² Una vegada analitzats tots els estudis que ens podien donar informació vàlida sobre el tema, s'havien de trobar les variables rellevants. En primer lloc, calia considerar les variables anomenades estructurals: categoria socio-econòmica, sexe i edat; d'altra banda, tractant-se d'un estudi amb finalitats lingüístiques, sembla lògic que el nivell d'instrucció dels individus tingués un pes específic sobre la seva competència lingüística, malgrat que no es consideri com una variable estructural; i finalment, s'hi havien d'afegir aquelles variables derivades de les característiques lingüístiques i socials concretes de la nostra àrea. El fet que es tracti d'una zona bilingüe amb una evolució històrica determinada que condiciona l'actitud i la competència lingüística dels parlants, requeria tenir en compte altres factors, bàsicament tres: l'*origen familiar*, el *lloc de residència* i la *llengua pròpia de l'individu*. Pot semblar estrany que no hàgim considerat la variable *lloc de naixement*, ja que apareix en alguns estudis sobre d'altres zones bilingües, com és el cas del realitzat sobre la parla de Bilbao a Etxebarria (1986), però la nostra realitat ens diu que actualment a Barcelona no és una dada significativa des del punt de vista lingüístic: la majoria dels individus de la segona generació immigrant són nascuts a Barcelona o a Catalunya, però la seva llengua habitual és el castellà; es pot constatar en les dades de l'*Enquesta metropolitana 86*, les quals informen que de cada 100 fills de les llars estudiades que tenen com a primera llengua el castellà, el 87,2% ha nascut a Catalunya o, des d'una altra perspectiva, de cada 100 fills nascuts a Catalunya de les llars analitzades, el 57,6% considera que el castellà és la seva primera llengua.³ Per tant, sembla que el fet d'haver nascut a Catalunya no és un factor decisiu en el moment de seleccionar una o altra llengua i, en conseqüència, suposem que no tindrà una incidència especial sobre la competència lingüística. Sí que la té, però, l'origen geogràfic de la família: el fet que el 69,3% dels individus que tenen com a primera llengua el castellà, siguin fills de pares nascuts fora de Catalunya, n'és una dada prou significativa.⁴

Una altra variable que requereix una breu explicació és la que hem anomenat *lloc de residència*; la distribució territorial de les grans onades migratòries que ha anat rebent Catalunya, fonamentalment des dels anys cinquanta i seixanta, obliga a considerar-la. Si bé en zones de l'interior els immigrants, molt menys nombrosos, s'han barrejat més amb la població autòctona, en el cas de Barcelona i la seva àrea metropolitana, aquests immigrants s'han anat organitzant en nuclis tancats, de manera que hi ha determinades zones i poblacions que es caracteritzen pel fort component migratori: Cornellà de Llobregat, Santa Coloma de Gramanet i Santa Adrià de Besòs en són alguns exemples. Si ens limitem només a Barcelona Ciutat, també hi ha alguns districtes fortament castellanitzats –a causa de l'abundància de població immigrant– com és el cas de Nou Barris, per exemple, contrastant clarament amb d'altres amb un component fonamentalment autòcton –Sarrià-Santa Gervasi o Gràcia–. Per tant, és realment

2. ALVAR, ECHEVARRÍA, GARCÍA i MARSÀ (1986); ETXEBARRIA (1986); GIMENO i MONTOYA (1989); GÓMEZ (1986). Quan als estudis realitzats a Catalunya, m'ha resultat d'una gran ajuda la següent bibliografia: BADIA (1981); BASTARDAS (1985 i 1986); BOIX (1993); RAMBLA (1993); SUBIRATS (1986a); SUBIRATS (1986b); SUBIRATS (1990a); TUSÓN (1987) i VALLVERDÚ (1982).

3. SUBIRATS (1986b), pp. 41 i 42.

4. SUBIRATS (1986b), p. 43.

necessari contemplar la zona de residència de l'informant perquè la seva llengua presentarà unes característiques o unes altres en funció del context lingüístic i social en què es trobi immers.

Sintetitzant, sortien set variables –categoria socio-econòmica, edat, sexe, nivell d'estudis, origen geogràfic familiar, lloc de residència i llengua pròpia de l'individu– que s'havien de tenir en compte en el moment de seleccionar els informants ja que, hipotèticament, produïren un comportament lingüístic diferenciat.

QUADRE RESUM DE LES VARIABLES I CATEGORIES PROPOSADES

- * Classe social:
 - Nova classe mitjana
 - Vella classe mitjana
 - Classe Treballadora.
- * Llengua pròpia/habitual de l'informant
 - Català
 - Castellà
 - Ambdues.
- * Origen geogràfic familiar:
 - Tots nascuts a Catalunya
 - Tots nascuts fora de Catalunya
 - Parella mixta.
- * Lloc de residència:
 - Barcelona
 - Primera corona metropolitana
 - Segona corona metropolitana.
- * Nivell d'estudis:
 - Sense estudis
 - Estudis primaris i secundaris
 - Estudis universitaris.
- * Edat:
 - Menors de 26 anys (a partir de 18)
 - De 26 a 55 anys
 - Mayors de 55 anys.
- * Sexe:
 - Home
 - Dona⁵

5. Els noms emprats per a les categories que corresponen a les variables *classe social* i *lloc de residència* són els mateixos que utilitza l'*Enquesta metropolitana de Barcelona*. La descripció de les característiques definidores dels grups socials es pot trobar a SUBIRATS (1990b). Pel que fa a la variable *lloc de residència*, la divisió per corones és el tractament territorial emprat per l'*Enquesta metropolitana*. En el volum 4 de l'edició de 1990, dedicat a educació, llengua i hàbits culturals, a la pàgina XXIV, hi ha l'explicació: «Un primer tractament territorial contempla l'anàlisi de la divisió per corones. En aquest tractament se suposa que la distància a Barcelona ciutat implica o pot implicar uns comportaments diferenciats dels hàbits i característiques socials de la població de la Regió Metropolitana. Així, es contemplen tres categories: Barcelona municipi; una primera corona perifèrica formada per la resta de municipis (26 municipis) de la desapareguda Corporació Metropolitana de Barcelona i una segona corona perifèrica que està integrada per la resta de municipis de la Regió Metropolitana».

Abans de passar endavant en el procés d'obtenció dels informants, és necessari analitzar breument la manera com s'ha tractat la variable classe social, ja que no només ha proporcionat una informació necessària sobre els individus, sinó que ha servit per reduir la mostra inicial d'informants.

La divisió dels individus en classes socials no s'ha fet a partir de paràmetres habituals com el nivell d'ingressos o la professió, sinó que hem adoptat directament la proposta de classes socials que fa l'*Enquesta metropolitana de Barcelona* en el seu volum cinquè dedicat específicament a aquest tema –SUBIRATS (1990b)–. El mètode que han fet servir en la seva investigació per tal d'obtenir l'estructura social de Barcelona i la seva àrea metropolitana es basa en l'aplicació de tècniques estadístiques d'anàlisi de correspondències múltiples i de classificació automàtica jerarquizada, que permeten analitzar l'estructura de classes des d'una òptica multidimensional; per a obtenir les classes, s'han utilitzat moltes variables diferents que van des de la professió i el nivell d'ingressos fins al lloc de vacances, les característiques de l'habitatge o la llengua; d'aquesta manera, es poden incorporar a la definició de classe altres variables definidores de desigualtats, com són el sexe, l'edat o l'origen geogràfic, de manera que quan parlen de *nova classe mitjana*, per exemple, –i faig servir exactament la nomenclatura de l'*Enquesta*– no estan reflectint únicament una posició econòmica determinada, sinó un cúmul de trets definidors ben diversos que caracteritzen aquest grup en front de la *classe treballadora* o de la *vella classe mitjana*: pertànyer a la *nova classe mitjana* significa, en general, tenir una posició elevada en el mercat de treball, estar situat en una determinada franja d'edat o tenir com a llengua vehicular el català, entre d'altres característiques; i tot i que no és necessari que la majoria dels individus compleixin aquestes condicions, aquest grup es defineix amb aquests trets per contrast amb els altres grups de l'estructura social.

D'aquesta manera, acceptant l'estructura social que proposa l'*Enquesta metropolitana*, la representativitat dels nostres informants –segona de les característiques que havia de complir qualsevol mostra juntament amb l'exhaustivitat– quedava garantida, ja que el mètode utilitzat i el nombre d'informants en què es basa –5.061– assegurava que els individus seleccionats estiguessin representant realment un determinat sector de la població.

Ara bé, dèiem que la variable classe social havia tingut en la nostra investigació una doble funció. Doncs bé, una vegada decidides les variables i combinades les categories sociològiques amb les pròpiament lingüístiques, sortien uns set mil informants aproximadament que necessitariem per a contemplar tota la casuística possible, xifra materialment impossible d'abastar en una investigació com la nostra i que, presumiblement, donaria molts comportaments lingüístics repetits. Per tant, era el moment de reduir la nostra a un nombre assequible d'individus que garantis, però, una varietat suficient en el material obtingut. En aquest moment és quan la variable classe social torna a adquirir protagonisme: si, segons la descripció de l'estructura social que fa l'*Enquesta*, cada classe és caracteritzada per uns trets determinats, només calia triar de cada categoria social aquells individus que en fossin més representatius. És a dir, si la classe treballadora es caracteritza davant dels altres grups per viure a Barcelona o a la primera corona perifèrica, per no tenir estudis o tenir-ne només de primaris o secundaris i per situar-se en una franja d'edat alta, no era pertinent triar per a la mostra un treballador de 23 anys, amb estudis universitaris que visqués a la segona corona perifèrica, perquè no seria rellevant ni socialment ni lingüística. L'objectiu de la reducció era poder oferir un quadre complet dels individus tipus als quals, per les seves

característiques socials i personals, se'ls pogué presumir un comportament lingüístic diferenciat. Ara bé, només hem reduït tres variables: el lloc de residència, el nivell d'estudis i l'edat. La llengua pròpia i l'origen geogràfic familiar els hem mantingut en tots els casos possibles, ja que la nostra investigació té una finalitat fonamentalment lingüística i, en tot cas, ha de ser el mateix material obtingut el que ens digui si aquestes variables introdueixen o no diferències en cada grup concret. Pel que fa a la variable classe social, no es podia reduir ja que ha constituït precisament la base de la reducció i a partir dels trets definitoris de cada grup s'han pogut seleccionar els tipus més representatius. Finalment, també semblava interessant veure si la diferència de sexes aportava algun tipus de variació, per la qual cosa, cada grup definitiu es va decidir analitzar un home i una dona. També cal aclarir que en aquesta proposta de reducció no s'han contemplat només el que és majoritari en cada cas; és important recordar que amb el mètode que segueix l'*Enquesta metropolitana* per descriure l'estructura social, cada classe es defineix sempre en funció dels seus atributs més representatius davant les altres, però ser més representatiu no necessàriament vol dir ser més nombrós. I, d'altra banda, en alguns casos interessava analitzar una determinada categoria, tot i no ser representativa d'aquell grup, per poder comparar-la amb la dels altres. Per exemple, dins de la classe treballadora, la franja d'edat de menors de 26 anys no és gens representativa perquè l'edat mitjana és molt més alta, però semblava que, tot i no ser-ho, valia la pena tenir recollida la mostra per poder comparar el material obtingut amb el del grup de la nova classe mitjana que pertany a la mateixa franja d'edat.

En el quadre que segueix es pot comprovar el que hem explicat: com es mantenen en tots els casos les variables més relacionades amb la llengua i com a partir de la classe social es trien només algunes categories de cada variable.

■ PROPOSTA DE VARIABLES I CATEGORIES SELECCIONADES

LLENGUA PRÒPIA	ORIGEN FAMILIAR	CLASSE SOCIAL	L. DE RESIDÈNCIA	NIVELL ESTUDIS	EDAT			
Català o Castellà o Ambdues	Fora de Catalunya	Vella C. Mitjana	Barcelona	Primaris i Secundaris	26 - 55			
					+ 55			
						26 - 55		
			2a. Corona	Primaris i Secundaris	+ 55			
					- 26			
			Nova C. Mitjana	Barcelona	Superiors	26 - 55		
						- 26		
				2a. Corona	Superiors	26 - 55		
						- 26		
			Classe Treballadora	Barcelona	Sense estudis	26 - 55		
							+ 55	
							- 26	
				1a. Corona	Sense estudis	26 - 55		
							+ 55	
							- 26	
			Primaris i Secundaris	26 - 55				
				+ 55				
	Català o Castellà o Ambdues	Tots de Catalunya	Vella C. Mitjana	Barcelona	Primaris i Secundaris	26 - 55		
							+ 55	
					2a. Corona	Primaris i Secundaris	26 - 55	
							+ 55	
				Nova C. Mitjana	Barcelona	Superiors	- 26	
							26 - 55	
					2a. Corona	Superiors	- 26	
							26 - 55	
				Classe Treballadora	Barcelona	Sense estudis	- 26	
								26 - 55
								+ 55
					1a. Corona	Sense estudis	- 26	
								26 - 55
							+ 55	
				Primaris i Secundaris	26 - 55			
		+ 55						
Català o Castellà o Ambdues	Parella Mixta	Vella C. Mitjana	Barcelona	Primaris i Secundaris	26 - 55			
						+ 55		
				2a. Corona	Primaris i Secundaris	26 - 55		
						+ 55		
			Nova C. Mitjana	Barcelona	Superiors	- 26		
						26 - 55		
				2a. Corona	Superiors	- 26		
						26 - 55		
			Classe Treballadora	Barcelona	Sense estudis	- 26		
							26 - 55	
							+ 55	
				1a. Corona	Sense estudis	- 26		
							26 - 55	
							+ 55	
				Primaris i Secundaris	26 - 55			
		+ 55						

Però a més de les variables de selecció, les quals ens aporten unes dades fonamentals sobre els subjectes informants, hi ha una altra informació imprescindible si volem fer una interpretació el màxim d'exacta possible sobre les dades lingüístiques obtingudes; ens referim a les variables de control. Es tracta de tota la informació relacionada amb el context lingüístic de l'individu: en quina llengua es relaciona amb coneguts i desconeguts, en quina llengua va aprendre a llegir i escriure o en quina llengua llegeix habitualment, entre d'altres. Segurament no és definitiu des del punt de vista de la competència lingüística que algú es miri la televisió de Catalunya o la de l'Estat, però aquest factor juntament amb d'altres pot aportar dades interessants en el moment de l'anàlisi. Tota aquesta informació suplementària s'extreu d'un qüestionari sociolingüístic que se li ha de passar a cada informant i que consta de dues parts. A la primera part s'hi han de posar les dades personals: edat; lloc de naixement, especificant l'any d'arribada a Barcelona si és nascut fora; lloc de residència; estudis; professió; persones amb les quals l'informant conviu habitualment; lloc de naixement dels pares, dels avis i de la parella, juntament amb llur professió i estudis realitzats, etc. A la segona part s'hi han de reflectir les dades més específicament lingüístiques: coneixement de català; llengua que considera pròpia; llengua de relació amb les persones amb qui conviu, amb aquelles amb les quals es relaciona al barri, a la feina o amb desconeguts; llengua d'aprenentatge de la lecto-escriptura; en quina llengua llegeix; quin canal de TV mira habitualment; quina emissora de ràdio escolta, etc.⁶

D'aquesta manera, entre les variables de selecció i el qüestionari, es pot obtenir una informació prou completa sobre cada informant, que ens permetrà interpretar les dades lingüístiques d'una manera molt més exacta.

ASPECTES PENDENTS

Abans de passar a les consideracions finals, cal fer referència a alguns aspectes que, per motius diferents com veurem de seguida, han quedat fora del nostre àmbit o marc de treball.

En primer lloc, es pot comprovar que la classe alta no surt en el quadre de variables i categories seleccionades; no obstant, a priori, diríem que el castellà d'aquest grup pot presentar certes característiques lingüístiques interessants d'ésser analitzades i, per tant, no el podem excloure del nostre estudi. Ara bé, l'*Enquesta metropolitana* que ha servit com a base del nostre treball, no la contempla, tant per les dificultats d'accedir-hi com, sobretot, perquè representa una part mínima de la població que no entra en els límits d'una macroenquesta. Per tant, vol dir que els individus que representin la classe alta barcelonina hauran d'ésser seleccionats seguint un procediment diferent a l'exposat per a les capes mitjanes de la població. Tampoc estan contemplats a l'*Enquesta* —ni, en conseqüència, en el nostre estudi— els sectors marginals de la població, ja que no consten en el cens. I finalment, hi ha franja d'edat que també ha d'ésser analitzada, però que s'ha de treballar amb un material i una metodologia diferents: es tracta dels joves de quinze anys, entre els quals es

6. Per a l'elaboració del qüestionari, han estat bàsics els llibres ja esmentats a la nota a peu de pàgina núm. 2: BASTARDAS (1985 i 1986), BOIX (1993), GÓMEZ (1986) i també l'informe de BEL, SERRA i VILA (1990).

troba la primera generació d'alumnes que ha estudiat tota l'EGB en règim d'immersió lingüística i que, precisament per això, sembla que prometen certes característiques lingüístiques interessants. Amb aquests tres grups que s'han de seleccionar amb tècniques diferents, sí que quedaria complet el panorama social que ha d'ésser analitzat si volem que el nostre corpus sigui representatiu de tota la realitat social existent en l'àrea objecte d'estudi.

CONCLUSIONS

Una vegada vist el procés que hem seguit per tal d'obtenir els individus que informaran el corpus d'espanyol de Barcelona i la seva àrea metropolitana –selecció de les variables, procés de reducció i variables de control–, m'agradaria insistir sobre l'aspecte que constitueix, possiblement, la novetat del mètode emprat. La idea de partir d'una base social per a seleccionar la mostra d'individus ens va semblar innovadora i molt atractiva; aplicant les variables lingüístiques pertinents a uns grups socials ja establerts, es pot comprovar, d'una banda, si les variables sociològiques tenen alguna incidència en el comportament lingüístic dels parlants i, alhora, la informació aportada per la nostra investigació pot servir per «completar» l'*Enquesta*, si es pot demostrar que les variables lingüístiques proposades representen una nova variable diferenciadora dels grups socials ja establerts. D'aquesta manera, el benefici pot ser mutu: l'*Enquesta* ens ofereix els grups socials ja establerts com a base del nostre treball lingüístic i, com a resultat de la nostra investigació, poden sorgir noves variables lingüístiques diferenciadores d'aquests mateixos grups. De fet, l'*Enquesta metropolitana* és una gran base de dades, molt difícil d'aconseguir per altres mitjans, que val la pena utilitzar i explotar des dels diferents àmbits de la investigació, ja sigui lingüística o d'un altre tipus, la qual cosa servirà per validar-la i completar-la.

A partir d'aquest moment, el nostre treball consisteix a realitzar les gravacions d'un nombre determinat d'individus de cada grup i analitzar el material lingüístic obtingut, per tal de comprovar si les variables que hem proposat són un factor condicionant d'un comportament lingüístic diferenciat entre els parlants; si, al contrari, el material lingüístic obtingut fos repetitiu, seria un indicador que les diferències lingüístiques entre els individus són condicionades per altres factors o per altres variables no contemplades en aquest estudi i, en conseqüència, s'hauria de partir d'una nova hipòtesi per a la selecció dels informants.

BIBLIOGRAFIA

- ALVAR, M.; ECHEVARRÍA, M.; GARCÍA, C., i MARSÁ, F. (1986), *El castellano actual en las comunidades bilingües de España*, Junta de Castilla y León, Consejería de Educación y Cultura, Salamanca.
- BADÍA, A. (1981), «Peculiaridades del uso del castellano en las tierras de lengua catalana», a les *Actas del I Simposio para profesores de lengua y literatura españolas*, Madrid.
- BASTARDAS, A. (1985), *La bilingüització de la segona generació immigrant. Realitat i factors a Vilafranca del Penedès*, La Magrana, Barcelona.
- (1986), *Llengua i immigració. La segona generació immigrant a la Catalunya no-metropolitana*, La Magrana, Barcelona.
- BEL, A.; SERRA, J. M., i VILA, I. (1990), «El coneixement de llengua catalana i llengua castellana en acabar l'ensenyament obligatori el 1990», volum I, Servei d'Ensenyament del Català, Generalitat de Catalunya, Institut de Ciències de l'Educació, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- BOIX, E. (1993), *Triar no és traïr. Identitat i llengua en les joves de Barcelona*, Edicions 62, Barcelona.
- BORREGO, J. (1981), *Sociolingüística rural. Investigación en Villadepera de Sayago*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca.
- ETXEBARRIA, M. (1986), *Sociolingüística urbana. El habla de Bilbao*, Universidad de Salamanca, Salamanca.
- GIMENO, F., i MONTOYA, B. (1989), *Sociolingüística*, Universitat de València, València.
- GÓMEZ, J. R. (1986), *Estudio sociolingüístico de la comunidad de habla de Sagunto*, IAM investigación, Valencia.
- GONZÁLEZ, J. C. (1991), *La estratificación lingüística de una comunidad semiurbana: Toro (Zamora)*, Universidad de Salamanca, Salamanca.
- LOPE, J. M. (1986), *El estudio del español hablado culto. Historia de un proyecto*, Universidad Nacional Autónoma de México, México.
- MEDINA, J. (1993), *Sociolingüística del tratamiento en una comunidad rural (Buenavista del Norte. Tenerife)*, Ayuntamiento de Buenavista del Norte, Viceconsejería de Cultura y Deportes del Gobierno de Canarias, Sta. Cruz de Tenerife.
- RAMBLA, F. X. (1993), *Factors de la distribució territorial de l'ús del català a la conurbació de Barcelona*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Barcelona.
- SAMPER, J. A. (1990), *Estudio sociolingüístico del español de Las Palmas de Gran Canaria*, La Caja de Canarias, Las Palmas de Gran Canaria.
- SUBIRATS, M. i altres (1986a), *Enquesta metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona. Volum I. Informe general*, 2a edició revisada, Institut d'Estudis Metropolitans, Barcelona.
- SUBIRATS, M. i altres (1986a), *Enquesta metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona. Volum 20. Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona*, IEM, Barcelona.
- SUBIRATS, M.; MASATS, M., i SÁNCHEZ, C. (1990a), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona, 1990. Condicions de vida i hàbits de la població. Volum 4 de l'Informe General de l'Estudi Educació, llengua i hàbits culturals*, IEM, Barcelona.

- SUBIRATS, M.; SÁNCHEZ, C., i DOMÍNGUEZ, M. (1990b), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona, 1990. Condicions de vida i hàbits de la població. Volum 5 de l'Informe General de l'Estudi Grups i classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona*, IEM, Barcelona.
- TUSÓN, A. (1987), «El repertori lingüístic de la ciutat de Barcelona», a *La formazione dell'insegnante di lingue in ambiente di lingue in contatto*, pp. 63-85, Il Bargatto, Roma.
- VALLVERDÚ, F. (1982), *Dues llengües, dues funcions?*, 4a. edició, Edicions 62, Barcelona.